

hrvatski: Džepni vodič za upoznavanje britanskih ptica, Priručnik o britanskim pticama (str. 10.), a prilagođivač je to zaboravio "prilagoditi", ali je novoj modi prilagodio naslov i nazive vrsta. Postupio

je kao da Hrvati svoju kulturu imaju od jučer ili da je uopće nemaju pa moraju preuzimati englesku.

Stjepan Babić

OSVRTI

JOŠ JEDNOM O DIJALEKATNOJ OSNOVICI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Na pisanje Marija Grčevića u 2. i 3. broju 46. godišta *Jezika* sažeto sam odgovorio u 5. broju istoga godišta, a 1. broj novoga godišta donosi osvrt Marija Grčevića sa stavovima na koje kratko odgovaram, doduše nerado, nerado zato što mislim da nije istina kako se mi u bitnome "slabo razumijemo", kako se to čini M. Grčeviću. Naravno, ipak su nerazumijevanja često moguća, a preciziranja tu i tamo potrebna. Razumije se, ima u našem polemiziranju i takvih mjesta od kojih bi kroatistika mogla imati koristi, no bolje bi bilo da se sve to iznosi mirnim tonom u okviru znanstvenih priloga. Zato se nadam da ovi osvrti neće prerasti u mučnu i dugu polemiku.

1. U terminološkim pitanjima doista je potrebna pažljivost čitanja i razumijevanja tuđega teksta, poglavito pak dobra volja za to. Kako već jednom rekoh, jasno je da M. Grčević nije dobro razumio moje pisanje, ili to nije želio. U pitanju govorâ istočnohercegovačkoga dijalekta zaista je potrebno dobro lučiti, i to prije svega zbog toga što su današnji govori u istočnoj Hercegovini osjetno različiti u odnosu na nekadanje govore istočne Hercegovine. Današnji govori u istočnoj Hercegovini znatno su istočnije boje od nekadanjih. Međutim, govori istočnoher-

cegovačkoga dijalekta npr. u Bukovici (preneseni u Bukovicu iz istočne Hercegovine) imaju nesumnjive zapadne značajke (npr. *more*, a ne *može*), zapadnije i od hrvatskoga književnog jezika. Uz to, kad se govori o dijalekatnoj osnovici književnoga jezika, govori se o njoj, ne o čemu drugom, pa je, dakle, nužno potrebno dobro razumjeti odnos između osnovice i nadgradnje u standardnom jeziku. Inače je u znanosti taj odnos dobro poznat. K tomu je uvijek važno o čem se u kojem prilogu upravo govori; govori li se o temi "Leksička norma i hrvatska narječja", kao što sam govorio 1997. u Puli i onda to objavio 1998. u *Kolu*, važno je i dijalekatno stanje i standardizacija, pri čemu se, naravno, standardizacija u velikoj mjeri provodi upravo u književnosti, uz apsorpiranje dostignuća tzv. govornoga interdijalekta. Procesu tipa standardizacije u ruralnim sredinama ljudima obično uopće nisu (bili) ni zanimljivi ni poznati. No nama je znano da standardni jezik svatko i svagdje mora učiti.

2. Pitanje seoba također moramo raščlanjivati vrlo precizno, pogotovo bez pretpostavljanja kako drugi o tom pogrešno misli. Ne treba od veličanja značenja migracija ići prema umanjivanju njihova značenja. Stanovito značenje seoba M. Grčević, razumije se, ne pobija, ali ne nalazi prave mjere. Kad kažem da su događanja 16. stoljeća i poslije posljedicom ratnih zbivanja, onda govorim i o konač-

nom rezultatu. Npr. i Maretićeva *Gramatika* (i Khuenovo djelovanje itd.) u stanovitoj je mjeri posljedicom seoba, posljedicom odnosa snaga, kako bi se danas reklo. To ne znači da bih ja precjenjivao seobe i njihovo značenje ili da bih podcjenjivao odnose unutar hrvatskoga književnoga procesa. M. Grčević u 1. broju *Jezika* piše ovako: "Pretpostavka da bi bez migracija upravo čakavština postala osnovicom hrvatskoga književnog jezika, temelji se uglavnom na predodžbi da bi područja na kojima su se razvili čakavski govori, u odnosu na štokavska područja, bez turskih provala bila većinska na hrvatskome prostoru" (str. 20.–21.). Ja ne mislim tako i nikad nisam mislio. Najprije, čakavština nikad nije bila na hrvatskom prostoru većinska i za to nikad nije imala izgleda. Uz to, držim da bi se čakavština (s nešto štokavskih, kajkavskih i starocrkvenoslavenskih elemenata) ubrzo učvrstila kao književni jezik u uvjetima mirnoga života, tj. da nije došlo do turskih provala, a ta se situacija poslije više ne bi mogla bitnije promijeniti, jer bi standardizacija bila konsolidirana. Dubrovačko stanje, govorno i književno, nikako ne shvaćam kako to pretpostavlja M. Grčević (str. 20.), tj. ne mislim da su migracije tu bile osobito važne. Slično je i kod Dešića koji piše hibridnim jezikom, pa je osjetno udaljen od štokavskoga pisanja, no upravo je književnojezični razvoj u njega utjecajan. Kako se zna, zlosretnom sudbinom Zrinskih i Frankopana i njihova koncepcija književnoga jezika izgubila je stvarne izgleda. Na 25. str. M. Grčević ističe kako nije važno je li dubrovačka štokavština u 18. stoljeću dio novoštokavskoga (i)jekavskoga dijalekta ili nije, no to nije istina. Današnji je naš standardni jezik novoštokavski, pa je važno je li tu štokavština bila barem u akcenatskom

smislu novoštokavska. Kritizira M. Grčević (str. 25.–26.) shvaćanje po kojem intelektualizacijom i standardizacijskim procesima govora nastaju književni jezici misleći da takvo shvaćanje "nije primjenjivo pri opisu hrvatskoga standarda u 18. stoljeću i njegovu daljnjem razvoju". No tko zastupa upravo to i takvo shvaćanje?

3. O pokojnom Pavlu Iviću mislim kako sam napisao u 5. broju *Jezika* prošloga godišta. Slažem se i s onim što o Iviću M. Grčević piše u 1. broju ovoga godišta. Da pažljivije prati literaturu sjetio bi se i Brozovićeva pisanja o Iviću u 4. broju *Kola* 1991. godine, a i toga da članak o Marojevićevim stavovima nije objavljen u *Jeziku* 1992. nego je objavljen 1991. Dakako, nimalo mi ne smeta što vjerojatno ne zna za jedan moj protuivićevski članak iz listopada 1991. Jedino što može biti štetno za hrvatsku filologiju, a i za M. Grčevića, jest da se u povodu Ivićeva pisanja uglavnom svugdje i uglavnom u svemu vidi neznanstvenost i zla namjera. Naiđe li tko, recimo, na Ivićevo pisanje o autohtonim ekavskim čakavskim govornima u Istri, mogao bi štošta pomisliti, no najbolje će biti da u oprezu bude umjeren. Glede Ivićeva dijalektološkoga nazivlja mogao bih pisati mnogo, našlo bi se tu i dosta prigovora, ali su u tom (terminološkom) pogledu njegova rješenja u načelu i prihvatljiva i dobra. Što se pak mene tiče, doista sam jednom napisao ovo: "Tijekom migracije najviše se proširio istočnohercegovački dijalekatski tip, ijekavski i štakavski. Taj je uglavnom srpski govor proširen i oko matičnoga područja i na mnogim terenima u Hrvatskoj i u zapadnoj Bosni, a utjecao je svojom fizionomijom i u istočnijim predjelima (Srbija, Crna Gora)." (*Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, MH, Zagreb 1996., str. 20.). Kako se iz navedenoga vidi, tu naziv

govor dolazi u neterminskoj službi, i to u smislu dijalekatni tip, govorni tip, da bi se izbjeglo ponavljanje.

4. Reagirao sam u svom osvrtu na Grčevićevo pisanje (*Jezik*, 46., br. 5.) jer se nepravедno i neprimjereno osvrće na moj rad, a u tom kontekstu spominjem i profesora Babića koji je Grčevićev članak s nekim slabim i nekorektnim ispravljenim mjestima o meni uvrstio u svoj časopis. Uz to i Grčević S. Babića spominje u pohvalnu kontekstu umjesto da ga kritizira kad ga već spominje. Profesor Babić napisao je i objavio u *Hrvatskom dijalektološkom zborniku* (knj. VII., sv. 1., 1985., str. 14.) u inače dobru i korisnu članku i ovo: "Prije se isticalo da istočnohercegovačko narječje čini najužu osnovicu književnog jezika ijekavskog izgovora, ali i ono ima mnoge osobine koje štokavština kao književna osnovica nema ili ih bar nema u onom opsegu u kojem je u tom dijalektu, kao što to proizlazi iz velikoga rada A. Pece, *Govor istočne Hercegovine*". Međutim, kako je bilo prije? Još u prošlom stoljeću iznesene su poznate riječi da je književni jezik "viša potencija govora narodnoga" (Z. Vince, *Putovanje hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1990., str. 589.–590.). Godine 1940. Kruno Krstić piše ovako: "Prvo: ono što su Hrvati i Srbi iz 'južnog narječja' mogli prihvatiti kao 'zajednički književni jezik', nije nipošto bilo gotovo, nego tek neka rječnička, fonetska, morfološka i sintaktička okosnica, oko koje je istom trebalo stvoriti svestran, svim životnim i kulturnim prilikama primjeren književni jezik" (*Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*, MH, Zagreb, 1999. str. 53.). Šezdesetih godina u Jonkeu čitamo ovo: "Književni je jezik svakako jezik neke narodne zajednice koji stoji iznad dijalekata i sposoban je da bu-

de komunikativno sredstvo za pripadnike raznih dijalekata" (*Norme i normiranje...*, str. 95.). Dakle, sasvim je očito da je spoznaja o nejedinstvu određenih organskih idioma i standardnoga jezika bila poznata već davno, a danas je mnogima poznata i u studentskom uzrastu. Štoviše, do toga zaključka lako može doći i koji slabo pismeni stanovnik kojega npr. hercegovačkoga sela ili sela dubrovačkoga područja. Situaciju zgodno ilustrira jedna rečenica Pavla Ivića: "Gotovo je nepotrebno podsećati na okolnost da se razrađen književni jezik razlikuje od bilo kojeg pučkog govora pre svega leksikom i sintaksom" (*Benkovački kraj kroz vjekove. Zbornik 1*, Benkovac, 1987., str. 169.). M. Grčević misli da se je "već 70-ih i 80-ih godina činilo da će se prestati ponavljati u jezikoslovnoj literaturi" (*Jezik*, 46, br. 2., str. 42., bilj. 4) teza o istočnohercegovačkim govovima kao dijalekatnoj osnovici hrvatskoga književnog jezika. To, doduše, nikad nije tvrdio Dalibor Brozović, koji je, međutim, 1976.–1977. napisao sljedeće: "Materijalnu dijalekatnu osnovicu jezičnoga standarda dao je u prvom redu ijekavski novoštokavski dijalekt (tradicionalno zvan najčešće istočnohercegovački, ili južni), ali važnu su ulogu odigrala i ostala dva, ekavski (šumadijsko-vojvođanski, istočni) i ikavski (zapadni)." (*Norme i normiranje...*, str. 153.). Godine 1978. isti autor kaže da je hrvatska standardna novoštokavština karakterizirana "zapadnijom nijansom novoštokavske dijalekatske osnovice standarda, temeljenom u prvom redu na ikavskim i zapadnijim ijekavskim novoštokavskim govovima" (*Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 20.). Prema tomu, i o tom što je bilo prije što poslije, potrebno je govoriti precizno. Kako je dobro poznato i kako smo vidjeli, postoji

jedan novoštokavski (i)jekavski štakavski dijalekt, a on se obično naziva istočnohercegovačkim. Stvarnost se ne mijenja nazovemo li ga drugačije, iako bi to (drugačije nazivanje) jamačno moglo biti bolje.

5. U svom sam prvom osvrtu spomenuo i ovo: "Nije mi se svidjelo Grčevićovo pisanje o Ljudevitu Jonkeu na 90. str., prije svega zbog toga što je taj učenjak stvaralac *Jezika*. Sadanjega glavnog i odgovornog urednika ponekad neprimjerenom hvali, bivšega povremeno također kvalificira neprimjerenom. Uostalom, Grčević i Jonkeu pripisuje ono što nije rekao" (*Jezik*, 46., br. 5., str. 188.). To nastoji M. Grčević (*Jezik*, 47., 1., str. 25.–26.) prikazati kao netočno, opširno se trudi oko toga zaobilazeći onu rečenicu na temelju koje sam izrazio svoje nezadovoljstvo Grčevićevim pisanjem o Jonkeu. Ta rečenica glasi: "Iako je Jonke sigurno znao da postavljanje takve sveze nije opravdano, mnogi njegovi čitatelji to sigurno nisu znali, i to zbog međusobne sličnosti hrvatskoga književnog jezika i istočnohercegovačkih govora, a koliko malo pojam 'sličnost' u tom slučaju znači, vidi se na tome što bi jedan pretpostavljeni ikavski novoštokavski književni jezik preuzimanjem refleksa staroga jata iz nekog nenovoštokavskog ijekavskog govora postao najbliži istočnohercegovačkim govovima, a da s njima u smislu dijalekatne osnove nema baš nikakve veze" (*Jezik*, 46., br. 3., str. 90.). Dakle, Jonke u Grčevićovoj interpretaciji tvrdi ono za što sigurno zna da nije točno, a to, naravno, kad bi bilo istinito, ne bi bila sitnica. Uz to, nije baš sigurno da bi "pretpostavljeni ikavski novoštokavski književni jezik preuzimanjem staroga jata iz nekog nenovoštokavskog ijekavskog govora postao najbliži istočnohercegovačkim govovima, a da s njime u smislu dija-

lekatne osnove nema baš nikakve veze". On bi mogao biti najbliži upravo ikavskim novoštokavskim govovima, unatoč razlikama u kontinuantima jata.

6. U Grčevićevu pisanju nalazim mnogo mjesta o kojima bi trebalo što god reći, popraviti, objasniti itd., no i dalje ću biti vrlo sažet. Kad Grčević kaže da su govori turopoljsko-posavskog dijalekta u Rumunjskoj turopoljsko-posavski (*Jezik*, 47., br. 1., str. 19.), onda je očito kako mu nije poznato da u Rumunjskoj postoji samo jedan kajkavski mjesni jezični sustav. Na 20. str. izraz "istočnohercegovački govori" Grčević drži neutralnim, međutim, on je više neprecizan nego neutralan. Na 28. str. piše M. Grčević "da ni u najnovijoj literaturi stanje nije onakvo kakvim ga pokušava predstaviti J. Lisac". Moj je odgovor da uopće ne pokušavam to što tvrdi Grčević. Na istoj stranici, u bilješci 27, pita me Grčević zašto tek sada otvoreno spominjem da bi bilo i boljih rješenja od termina istočnohercegovački dijalekt. Kako bih drugačije spominjao nego otvoreno? Dosad o tom nisam pisao jer kakva posebnog članka o našem dijalektološkom nazivlju nisam imao potrebe objavljivati, iako je o njemu mnogo pisano u lingvističkim časopisima, osobito oko 1985. To je nazivlje nesređeno, o tom bi se moglo mnogo pisati, ali samom poznavanju stvari to ne bi puno pomoglo. Na 30. str. kaže Grčević ovo: "Unatoč svemu rečenome, ne može se zaniijekati da Lisac ima pravo kada upozorava na to da se u radovima R. Katičića i D. Brozovića mogu naći izjave koje potvrđuju njegova sporna stajališta. Ipak, nasuprot Lisacu, ja zbog navedenih i drugih razloga te njihove izjave ne smatram stožernima u njihovom opusu". Prvo, moja stajališta nikako nisu sporna. Drugo, zna li Grčević što ja mislim o tom što je stožerno u opusima

dvojice spomenutih lingvista? Sve u svemu, očito je kako se Mario Grčević nebrizljivo odnosi prema tuđem mišljenju ili pisanju. Kako smo vidjeli, tako se odnosi i prema radu nekih drugih autora, ne samo prema meni. Mislim da se nepažljivo odnosi i prema radu Stjepana Babića jer iz njegova golemog djela izdvaja baš ono mjesto u kojem on nije bio ni najmanje na visini cjeline svoga opusa. Možda nas je htio na primjeru podsjetiti na onu staru mudru izreku o dobrom Homeru koji kadšto zadrijema?

Josip Lisac

O DIJALEKATNOJ PODLOZI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Podnaslov Jezika uredništvu je smjerokaz uređivačke politike. Prema njemu objavljujemo članke s područja kulture hrvatskoga književnoga jezika, a s drugih područja – povijesti i dijalektologije hrvatskoga jezika pa i teorije (književnoga) jezika – samo kad pridonose boljem osvjetljenju hrvatskoga književnoga jezika. Tako smo objavili i prvi članak Marija Grčevića pod naslovom Zablude o istočnohercegovačkim govorima kao dijalekatnoj osnovici hrvatskoga književnoga jezika jer on pokreće jedno od njegovih bitnih pitanja: ima li hrvatski književni jezik izravnu dijalekatnu osnovicu, a ako ima, onda koju? Zato nam se ne može prigovoriti što smo objavili Grčevićev članak, a pojediniosti i način izražavanja ne možemo dotjerivati po svome ukusu.

Ne ulazeći sada u to koliko Mario Grčević ima u kojim pojediniostima pravo ili krivo, mislili smo da će taj članak biti dobra podloga da dobijemo pravi odgovor na navedena pitanja. Javio se Josip Lisac, vrstan naš dijalektolog, i mislili smo da

će on jasno, načelno i sažeto odgovoriti na postavljena pitanja. Ali on nije iskoristio tu priliku. Išao je u pojediniosti, koliko je koja Grčevićeva tvrdnja u pojediniim rečenicama točna, a koliko nije i pri tom zaboravio ono bitno. Recimo da je i na to odgovorio, ali u takvim krhotinama da prosječni čitatelj Jezika tek iz njih mora sastavljati cjelinu. A malo će tko to napraviti. Da ne bi bila propuštena ova prilika, moram se ja kao glavni urednik javiti za riječ, ne zato da bih presudio koliko jedan ili drugi polemičar ima pravo, a još manje da bih dao konačan odgovor, ja i nisam dijalektolog pa to i ne mogu, nego da usmjerim raspravu na bitno.

Često se čuje teza da je hrvatski književni jezik utemeljen na istočnohercegovačkome dijalektu (narječju). Ništa nije određenije ako kažemo na istočnohercegovačkim govorima, ali mislim da takvo otprilike određenje živi u našoj općoj svijesti. Dokaze za to nije teško naći, iako ovom prilikom meni nije potrebno tragati za njima. Ne bih sada ni ulazio u to koliko je ta teza opravdana svojim sadržajem i svojim nazivom, ali ako ju prihvatimo kao točnu i želimo se kao zainteresirani obavijestiti o tom, ne možemo u našim priručnicima naći jednostavan odgovor. Mi nemamo nešto adekvatno Ivićevoj Dijalektologiji srpskohrvatskoga jezika, 2. izdanje 1985., a na nju ne mogu uputiti čitatelje jer je ona teško dostupna, a uskostručno i relativno opširno djelo iz kojega se ne dobiva jasna slika jednostavnim čitanjem. A onda, to je danas jasno, pisana je i s podvodnim grebenima na koje se i kritičniji čitatelj može lako nasukati. Zato ne ću posezati za tim djelom, mogu navesti što piše P. Ivić u tri godine mlađem radu, nama mnogo pristupačnijem i sažetijem. U posebnom otisku iz Jugoslavenske enciklopedije